

Dajana Sevil HACISÜLEYMANOĞLU

Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, dajanasevil@gmail.com, Ankara-Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5280-9029>

Meliha YILMAZ

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, ameliha@gazi.edu.tr, Ankara-Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2660>

CAN GÖKNİL'İN ESERLERİNDEKİ ŞAMANİST ETKİLER

Özet

Bu çalışmada amaç, tarih öncesi çağlardan itibaren Orta Asya topluluklarında yaygın olarak görülen ve günümüzde dahi bazı toplulukların inancı olmaya devam eden Şamanizm'in, Can Göknil'in eserlerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, verilerin toplanmasında eser analizi ve literatür tarama tekniği kullanılmış, eser analizlerinde ayrıca sanatçı Can Göknil ile gerçekleştirilen görüşme tekniğinden de yararlanılmıştır. Araştırma, sanatçının 6 (altı) eseri ile sınırlandırılmıştır. Şamanizm inancında mevcut olan pek çok ögenin, geçmişte olduğu gibi bugün de sanatın konusu olmaya devam ettiği görülmektedir. Araştırma doğrultusunda da Can Göknil'in eserlerinde Şamanist öğelere sıkça rastlanmıştır. Sanatçı, öz kültürümüze ait okumalarını sanatı ile harmanlayarak izleyiciye sunmaktadır. Eserlerinde, Şamanizm inancında yer alan ağaçlar, hayvanlar, dağlar, tanrılar ve ruhlar gibi pek çok öge bulunmaktadır. Sanatçı tarihe olan ilgisi ve okumaları doğrultusunda, Şamanizm'in doğa ile bütünleşmiş bir inanç sistemi oluşundan etkilenmiş ve sanatının konusu haline getirmiştir. Kullandığı pastel tonlar, yumuşak çizgiler eserlerine masalsi bir üslup katmış ve geçmişi günümüze yansıtan bir hikaye niteliği kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Resim Sanatında Şamanist etkiler, Can Göknil, Hayat Ağacı, Umay.

SHAMANISTIC INFLUENCES IN CAN GÖKNİL'S ARTWORKS

Abstract

The aim of this study is to reveal the influence of Shamanism, which was the belief of the ancient Turks and continues to be the belief of some communities even today, on the artworks of Can Göknil. In the study, qualitative research method was used, work analysis and literature scanning technique were used in the collection of data, and the interview technique with the artist Can Göknil was also used in the analysis of the artwork. The research is limited to 6 (six) artworks of the artist. It is seen that many elements present in the belief of shamanism continue to be the subject of art today, as in the past. In line with the research, Shamanist elements were frequently encountered in Can Göknil's artworks. The artist presents the readings of our own culture to the audience by blending them with her art. In her artworks, there are many elements such as trees, animals, mountains, gods and spirits in the belief of Shamanism. In line with her interest in history and her readings, the artist was influenced by the fact that shamanism is a belief system integrated with nature and made it the subject of her art. The pastel tones and soft lines she used added a fairy-tale style to her artworks and gave her the quality of a story that reflects the past to the present.

Keywords: Shamanism, Shamanistic Influences in Painting, Can Goknil, Tree of Life, Umay.

1.Giriş

Şamanizm, tarih öncesi çağlara uzanan doğa ile bütünleşmiş ruhani bir inanç sistemidir. Özellikle Orta Asya topraklarında yaşamış olan toplulukları etkilemiş ve yaygınlaşmıştır. Eski Türkler İslamiyet’i kabul etmeden önce Şamanizm’i benimsemiş olup, günümüzde dahi bazı toplulukların inancı olmaya devam etmektedir. Bu inanca göre doğada var olan her şeyin ruhu olduğuna inanılır ve şamanların görevi kötülük ile iyilik arasındaki dengeyi sağlamaktır. Bu dengeyi sağlarken şamanın yardım aldığı birçok öge olduğu bilinmektedir.

Çoruhlu (2002:15) ’de Şamanizm’i şöyle tanımlamıştır; “İslamiyet, Hıristiyanlık, Budizm gibi tam anlamıyla teşekkül etmiş bir din değil, tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında ilişki sağlayan bir sistem ve tekniktir”.

Şamanizm’in oluşumunu Bayat (2006:115)’te şöyle yorumlamıştır; “Şamanlık, kendinden önce mevcut olan Gök Tanrı dini, ecdat kültürüyle bütünleşmiş, onları yeniden yoğurup, Şaman çağına uygun kılmış ve senkretik bir olgu oluşturmuştur. Yanlış bir yaklaşım sonucunda bir din olarak kabul edilen Şamanlık, olsa olsa bir esrime (extase) tekniği olup karmaşık ideolojili, pratik yönlü bir kültür ögesidir”. “Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların, iç Asya ve Orta Asya’da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür” (Çoruhlu, 2002:15). Şamanizm’de ruh inancı en belirgin özelliktir. Görünen ya da görünmeyen bütün canlıların bir ruhu olduğuna inanılır ve şamanın ya da kaminin görevi ruhlar ve tanrılarla iletişime geçerek boyutlar arasındaki sorunları çözmektir. “Şamanın aslı görevi toplumu gizli ilimlerle tanıştırmak ve onları görünmeyen varlıklardan savunmaktır... Şamanlık insanın doğayla, geniş anlamda evrenle bir bütün halinde varoluşunu, uyum ve dengesini korumak için vardır” (Bayat, 2019:18,19,20).

Doğa, ruh ve tanrılar ile bütünleşen Şamanizm inancını benimseyen ya da etkisinde kalan birçok uygarlık ağaçları, hayvanları ve tanrıları konu alan eserler üretmişlerdir. Bugün, Şamanizm hala sanatın konusu olmaya devam etmektedir. Eserlerinde Şamanist etkiler görülen sanatçılardan biri de Can Göknil’dir. Araştırma kapsamında, Can Göknil’in Şamanist öğelere yer verdiği 6 eseri ele alınmış ve incelenmiştir.

2. Can Göknil

Ressam ve aynı zamanda çocuk edebiyatı yazarı olan Can Göknil 3 Ağustos 1945’te Ankara’da doğmuştur. İstanbul Robert Koleji sonrası ABD’de Illinois Knox Resim Bölümü ardından New York Üniversitesi Yüksek Resim Bölümünü bitirmiştir (Biyografya, 2021). Sanatçı Türkiye’ye dönerek İstanbul’da sayısız eser üretmiş, sergi açmış ve çeşitli ödüller aldığı çocuk kitapları birçok yabancı dile çevrilmiştir.

Sanatçının eserlerinde genellikle Türk mitolojisi ve Şamanizm’in etkileri görülmektedir. Bu alanlardaki okumalarını sanatına taşıyan Can Göknil, kendisiyle yapılan görüşmede kültürümüze olan ilgisini şu sözlerle dile getirmiştir; “Ben Batı eğitimi aldım ama bizi merak ettim. Merakımı kitaplarla giderdim, öz kültürümüzün renklerini okuyarak keşfetmeye başladım. Robert Kolej sonrası ABD üniversitelerinde ve kütüphanelerde geçti... İnançların sanata dönüşmesi ilgi alanım” (Göknil, Görüşme, 2021). Sanatçı çeşitli teknikler ile oluşturduğu eserleri ve çocuk kitaplarıyla geçmişi bugüne anlatan masalsi bir üslup geliştirmiştir. “Çocuk kitaplarımda, çocuk diliyle, öz kültürümüzün çeşitliliğine değiniyorum bazen” (Göknil, Görüşme, 2021). Okumalarını resmeden sanatçı Şamanizm hakkındaki düşüncelerini de şöyle açıklamıştır; “...doğayla olan bütünleşmeler beni çok etkiledi, Şaman Ataların inançları” (Göknil, Görüşme, 2021). Sanatçı araştırmalarının konu olduğu eserlerinin yaratı sürecini ise şu sözlerle dile getirmiştir “Resim, heykel, gravür gibi klasik tekniklerden gerektiğince yararlanıyor, ahşap, kurşun, kumaş gibi malzemeleri amacımı vurguladığı sürece kullanıyorum. Bizim insanımıza ait söylenceleri ve folkloru etüd ediyorum. Bu araştırmaları ve hayal gücüm, anlatımımı, renklerimi, kullandığım malzemeleri biçimlendiriyor. Sezgilerimin, duyarlılığımın, doğallığımin, eğitimimin ve araştırmalarımin birikimini mizah, hoşgörü ve şefkatle harmanlayarak tablolarıma aktarıyorum” (Dalkıran, 2010:86).

2.1 Can Göknil'in Eserlerinde Şamanist Etkiler

Bu başlık altında Can Göknil'in Şamanist öğeler içeren 6 (altı) eseri incelenmiş ve tarih öncesi kalıntılardan örnekler verilmiştir. Sanatçının eserlerinde ve tarih öncesi kalıntılarda sıkça rastlanan ağaç figürü Şamanizm inancında oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Gökyüzündeki tanrılara ulaşmak için bir basamak olarak kullanılan ağaç, aynı zamanda hayatın başlangıcıdır. “Şamanlar ağacı gökyüzüne ulaşmak için bir merdiven gibi kullanıyorlardı. Yakut kamlarının her birisinin bir ağacı vardı” (Çoruhlu, 2002:116). Aynı inanca göre şamanlar ya da bir diğer adı ile kamlar kartal ile ağacın tepesine bırakılarak dünyaya gelir (Çoruhlu, 2002:65).

Görsel 1. Seramik Çanak, Domuztepe Höyüğü

(Görsel 1), Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi Kelibişler Mahallesi yakınındaki Domuztepe Höyüğünde, Doç. Dr. Halil Tekin tarafından yapılan arkeolojik kazıda ortaya çıkan seramik bir çanaktır. Üzerinde Şamanist bir öge olduğu bilinen hayat ağacı figürü bulunmaktadır ve Anadolu'da neolitik çağda Şamanist etkilerin olduğunun güzel bir örneğidir.

Görsel 2. Sivas Gök Medrese Ağacı kabartması

Ağaçtan türeme inancı Türklerde tarih öncesi devirlere kadar uzanmaktadır. Bu nedenle “Dünya Ağacı” ya da “Hayat Ağacı” olarak isimlendirilmiştir (Çoruhlu, 2002:116).

Görsel 3. Şamanların yuvalarında büyüdüğü ağaç ana

“Şaman efsane ve memoratlarında geniş yer bulan ağaç ana, Şamanın doğduğu ve ilk yeteneklerini aldığı ağaçtır...Bu yuvalarda, gelecek Şamanın, kuş şeklindeki ruhu terbiye alıp büyür” (Bayat, 2006:7).

Görsel 4. Can Göknil, Ağaca Sarılmak, 1987, Tuval Üzerine Akrilik ve Tığ İşleriyle Kolaj, 60x50cm

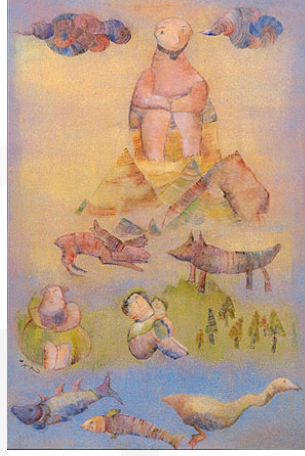
Sanatçı Can Göknil'in eseri olan (Görsel 4)'te bir ağaç ve ağaca sarılan mutlu bir insan figürü görülmektedir. Kompozisyon bütününde çizgisel yönün dikey olarak inşası söz konusudur. Böylece göğe doğru yükselen ağaca vurgu yapılmıştır. Sarı ve yeşil pastel tonlarda resmedilen eser, ağacın kutsallığının ve verimliliğinin bir tasviri olarak kabul edilebilir. Eser yumuşak çizgiler ve renkler ile masalsi bir hava oluşturmaktadır. Şamanist inanca göre, dünyaya henüz gelmemiş olan ruhların ağaç dallarında beklediği düşünülmektedir. Buna göre, ağacın dallarına sıkça konumlandırılmış çiçekler henüz dünyaya gelmemiş ruhları ya da onların yuvalarını temsil ediyor olabilir. Sanatçının bu eserinde olduğu gibi birçok çalışmasında Şamanist öge olduğu bilinen tasvirlerle rastlanılmaktadır.

Görsel 5. Can Göknil, Ağaç (Hayat Ağacı, altında Ak-Ana oturuyor), 1995, Tuval Üzeri Akrilik Boya, 70x70 cm

(Görsel 5)'te bulunan resmin kompozisyonunda ağaç, kadınlar, hayvanlar ve dallar üzerinde bulunan mavi bulutlar görülmektedir. Şamanist inançta ağacın türemede büyük rol oynadığı bilinmektedir ve sanatçı yine kompozisyonun merkezinde ağacı resmetmiştir. Ancak ağacın yanı sıra dallarda ve ağaç dibinde oturan kadın figürleri de dikkat çekmektedir. Ağacın altında kuşları sıcak bir şekilde kucaklayan Ak Ana, Altayların ve Yakutların yaratılış efsanelerinde geçen bir tanrıcadır. Resimde, ağacın dallarında saklanan ruhların, doğmadan önce kuş şekline girerek dünyaya ulaştığı inancının hikayesini görmekteyiz. Dallarda, mavi bulutların üzerinde konumlanan hayvanlar ise henüz dünyaya gelmeyen ruhları temsil ediyor olabilir. Mavi rengin eski Türklerde gökyüzünü ve gökyüzündeki tanrıları,

ruhları temsil ettiği bilinmektedir (Çoruhlu, 2002:188). Bir diğer inanışa göre, ruhlar kuş ya da hayvan yardımıyla dünyaya gelir ve kadının karnına girerek doğar (Ögel, 1993:110). Dallarda bulunan anaç görünümü kadınlar, hayvanlarla iç içe resmedilmiştir. Göknil (2007:54) eserinde, kamlara yardımcı olan küçük kutsallıklar arasında güneş parçacıklarından söz etmiştir. Kompozisyonda görülüyor ki, arka plan turuncunun tonlarından oluşmuştur. Gökyüzü, güneş parçacıkları ile bezenmiş gibidir. Sıcak bir ton olan turuncu rengin baskınlığı ve özenle yerleştirilmiş keyifli görünen figürler, kutsal bir ana tanık olma hissini vermektedir. Sanatçı kapalı kompozisyon kugusuyla izleyiciye anlatılmak istenen tüm hikayeyi sunmaktadır.

Görsel 6. Can Göknil, Yer-Su İlahları, 1996, Tuval Üzerine Akrilik Boya, 80x80cm

(Görsel 6)'da görülen resmin kompozisyonunda çeşitli hayvan figürleri, yeryüzünde oturan insanlar ve ağaçlar, gökyüzüne uzanan dağlar, dağların en tepesinde yine bir insan figürü ve bulutlar görülmektedir. Resmin fonu sarı yeşil ve mavinin pastel tonlarından oluşmaktadır. “Yer-su ilahları: Yer-su diye anılan kutsallıklar, yeryüzünde insanlarla yaşıyorlar. Dağ tepelerinde veya ırmak kıyılarında çocuklarıyla barınıyorlar. İnsanları yeraltı dünyasının kötülüklerinden koruyorlar” (Göknil, 2007:56). Kompozisyondaki figürlerin dağılımı yer yüzünden gökyüzüne doğru azalmaktadır ve en tepede bulunan dağlar ve insan figürü dikkat çekmektedir. Şamanizm inancında büyük bir yer kaplayan orman kültürünün içerisinde dağlarında büyük bir önemi vardır. “Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur...eski Türklerde dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir” (İnan, 1986:48,49). Sanatçının dağın en tepesine yerleştirdiği ve oldukça mutlu görünen insan figürü tanrıyı simgeliyor olabilir çünkü figür tanrısal ışık tekniği ile vurgulanmıştır. Ayrıca kompozisyonun geneline, etrafında oluşmuş kutsal sayılabilecek ışığı yaydığı dikkat çekmektedir. Dağların hemen altında konumlanmış kurtlar ve yeryüzünün altındaymış gibi görünen balıklar ve beyaz kaz aslında durağan olan kompozisyona masalsi bir hareketlik kazandırmıştır. Şamanların hayvanları kozmik yolculuklarında kullandıkları bilinmektedir ancak kurt aynı zamanda eski Türklerde kurttan türeme inancının olduğu ve “Kurt'u, Tanrı'nın bir elçisi gibi de gören anlayışın oldukça hakim olduğu bilinmektedir” (Candan, 2008:78).

Balık figürü ise birçok anlatıda farklı anlamlara gelmektedir. Yakut Türklerine göre dünya büyük bir balığın üstünde durmaktaydı (Gömeç, 2011:41). Bir diğer inanışa göre balık ruhları havayla suyu korumaktadır (Baldick, 2011:163). Beyaz kaz ise yaratılış efsanelerinde yerini almaktadır. Göknil (2007:56)'da beyaz kazdan şöyle söz eder; “Evren nasıl yaratılmış? Tanrı Kara Han beyaz bir kazmış. Sonsuz suyun üzerinde uçup durmuş. Yalnızlığından sıkılıyor, konacak bir taş arıyormuş. Akana suyun altından ona seslenmiş, “Yarat” demiş. (Yine kadın parmağı!) Ve Tanrı Kişi'yi yaratmış. Ona suya dalıp dipten toprak getirmesini ve suyun üzerine serpmesini buyurmuş. Ama Kişi açgözlüymüş. Tanrıyla rekabet etmek istemiş. Ağzında tuttuğu toprağın bir kısmını kendisine saklamış. Gel gör ki

toprak ağzında büyümüş, şişmiş ve onu boğacak gibi olmuş. Kişi bakmış ki ölecek, Kara Han'ın büyüklüğünü kabullenmiş... Kara Han Kişi'ye tükürmesini emretmiş... Tükürdüğü topraklardan dağlar yükselmiş". Sanatçı bu eserinde birçok efsaneyi bir arada toplamayı başarmış ve yalın masalsi bir çizgi ile resmetmiştir. Görsel 6'da görülen resim Yer-Su İlahlarının yanı sıra yaratılmış efsanelerini de içinde barındırmaktadır.

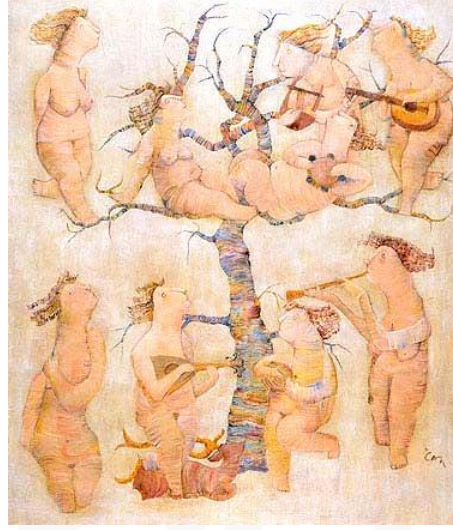
Görsel 7. Taş üzerine yapılmış Umay tasviri, Taraz (eski Cambul) Kastayev Devlet Müzesi

“Kazakistan'ın Taraz (Cambul) şehrindeki bölge müzesinde bulunan Göktürk devri kaya resmi, yine Göktürk sanatının bir örneği olan Kudirge kaya resimlerindeki kadın tasvirlerinden büyük ebatta yapılmış olanı, Umay olarak kabul edilmiş ve saygı görmüştür” (Çoruhlu,2002:45).

Görsel 8. Can Göknil, Umay Hatun 1, 1995, Gravür, 25x25 cm

(Görsel 8)'de Ana Tanrıça olarak bilinen Umay'ın ağacı anımsatan figürü görülmektedir. İki kolunun göklere uzanmış haldeki duruşu ve kollarına konan kuşlar dikkat çekmektedir. Baskı tekniği ve belirgin çizgiler ile resmedilen eser, taş üzerine yapılmış eski tasvirleri anımsatmaktadır. Altaylıların inançlarına göre Umay, çocukları ve hayvanları koruyan dişi tanrıdır (İnan,1986:34). “Yakutların inançlarına göre Ogo tınıta denilen bir ruh vardır. Harfi harfine “çocuk İmı'sı” demektir. Bu “İmı” bir kuş şeklinde çocuğun başı üzerinde öter ve bununla çocuğun nesli bereketli olacağını haber verir”. Yakut mitolojisindeki bu “İmı” ruhunun Umay olduğu muhakkaktır” (İnan,1986:35). Resimde, Şamanist öge olduğu bilinen kuşlar ağaç dallarına konmuş gibi Umay'ın kollarında görülmektedir. Sanatçı Umay'ı ağaç formunda seyirciye sunmakta ve etrafını arka plana göre aydınlatarak vurgulamıştır. (Dalkıran, 2010:89)'ın yorumu ile “Umay'ın omuzları üzerindeki kuşlarla, O'nun koruyucu ve kollayıcı yönü olan anaçlığının vurgulandığı ve bu kuşların henüz dünyaya gelmemiş bebeklerin ruhları olduğu söylenebilir. Öyle ki Umay'ın açıkta kalan göğüsleri de ondaki bu anaç tavrı güçlendirmektedir.”

Görsel 9. Can Göknil, Ak Kızlar (Tanrı Ülgen'in 9 kızı), 1996, Tuval Üzerine Akrilik, 105x95 cm

“Altay Şamanistlerinin dua ve ilahilerinden anlaşıldığına göre en büyük tanrı Ülgen'dir” (İnan,1986:31). Bir diğer söylem, “Şaman mitolojisinde hem üst hem de alt alemin hakimleri (Ülgen ve Erlik) Gök Tanrı'nın oğullarıdır” (Bayat,2006:161). (Görsel 9)'un merkezinde Şamanist öge olan ağaç görülmektedir ancak dallarında ve ağacın dibinde resmedilen kadınlar ön plandadır. Bu kadınlar “Ak kızlar” ismi ile anılan Tanrı Ülgen'in çocuklarıdır. “Ülgen'in kızları özel adlar taşımazlar; hepsine birden “Ak kızlar” yahut “Kıyan” lar denir. Bu kızlar şamanın ilham perileridir” (İnan,1986:33). Ak kızların birkaçının elinde çeşitli müzik enstrümanları görülmektedir ve oldukça mutlu bir görünümle resmedilmişlerdir. Kullanılan pastel tonlar ve sıcak renkler, resimde kutsal bir anın masalsi anlatımını hissettirmektedir. Bir diğer dikkat çeken figür, Ak kızlardan birinin ayak uyucunda resmedilen geyiktir. Anlatılara göre şaman, alemler arası yolculuklarında başkalaşım geçirerek çeşitli hayvanlara dönüşmekte ve gökyüzüne veya yeraltına geçirdiği metamorfoz yardımıyla ulaşmaktadır. “Hayvanların seslerini taklit etmek, seansta gizli dili kullanmakta şamanın üç kozmik kuşak (Yeraltı, Yeryüzü, Gökyüzü) arasında özgürce dolaşabildiğinin, yani sadece ölümlerin ve tanrıların ulaşabildiği yerlere serbestçe girebildiğinin belirtisidir” (Eliade, 1999:126). Şamanın başkalaşım geçirmesi, hayvan seslerini taklidi veya bir hayvan maskesi takması yoluyla da gerçekleşebilir. Eliade (1999:120,121) eserinde trans halini şöyle açıklar;

“Şamanın hayvan ses ve jestlerini taklit etmesi görünüşte bir tür "çarpılma", ele geçirilme sayılabilir. Ancak belki de burada asıl şamanın kendi yardımcı ruhlarını ele geçirmesinden söz etmek daha doğru olur. Hayvana dönüşen olur; aynı şekilde, bir hayvan maskesi takarak da benzer bir sonuç elde edebilir. Ya da burada şamanın yeni kimliğinden söz edilebilir : O artık bir hayvan-ruh olmuştur ve hayvanlar 've kuşlar gibi "konuşabilir", ötebilir ve uçabilir”.

Sanatçı eserde metamorfoz geçirerek geyiğin bedenine girmiş bir şamanı anlatıyor olabilir. Aynı zamanda Ak kızlar, şamana güzel müzikleri ile ilham vererek eşlik etmektedirler. Bu kozmik yolculuğa basamak olacak olan ağaç, kompozisyonun merkezinde yerini alarak masalsi anlatımın bir parçası olmaktadır.

Görsel 10. Can Göknil, Kara Kızlar, 2001, Tuval Üzeri Akriolik, 70x50 cm

Şamanizm’de, gökyüzü, yeryüzü ve yeraltında bulunan ruhlar ve tanrılar olduğuna inanılırdı. Yeraltında bulunan ve kötü bir ruh olduğuna inanılan Erlik Han’ı, İnan (1986:39)’da şöyle tanımlamıştır;

“Erlik insanlara her türlü kötülükleri yapar; insanlara ve hayvanlara türlü türlü hastalıklar göndermek suretiyle kurbanlar ister. İsteddiği kurban verilmezse musallat olduğu obaya veya aileye olum ve felaket ruhlarını gönderir, öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür, kendisine uşak yapar”.

Erlik Han’ın aynı Tanrı Ülgen gibi dokuz kızı olduğu bilinmektedir. İnanca göre, Şamanlar gökyüzü, yeryüzü ve yer altında yolculuk yaparak, iyilik ile kötülük arasındaki dengeyi bulmaya çalışmaktadır. “Gelgelelim yeryüzünü yeraltına bağlayan kapılardan (mağaralardan) geçtiklerinde Kara kızların ağına düşmeleri olasıydı. Erlik Han’ın dokuz kızı, eğlence ve oyunlarla kamları kandırarak işlerinden alıkoyar, onları kendilerine çekerlerdi. Aslında çok alımlı değillerdi ama cilveli, işveli dişilerdi. Onların kurbanı olan şaman ruhbanlar daha sonra Erlik Han tarafından öldürülürlerdi” (Göknil,2007:54). (Görsel 10)’da sanatçı Kara kızları resmetmiştir. Kompozisyonda 5 (beş) kadın figürü ve bir top görülmektedir. Kötü ruhun kızları olduğuna inanılan Kara kızlar, resimde pastel tonlar ve yumuşak çizgiler ile oldukça sevimli bir biçimde tasvir edilmiştir. Sarı ve kırmızı renklerinden oluşan top ve Kara kızlar gökyüzünde süzülerek oyun oynar halde görülmektedir ancak kompozisyonun arka planı her ne kadar mavi ton yoğunluğunda olsa da açık kahve tonlarındaki renk geçişleri ile yeraltını da anımsatmaktadır.

3. Sonuç

Araştırmada, Can Göknil’in, Şamanist öğeler içeren 6 eseri incelenmiştir. Can Göknil’in sanatçı kimliğini oluşturan olgulardan biri, tarihi okumalarıdır. Okumaları doğrultusunda Şamanizm’in doğa ile olan bütünleşmesi sanatçıyı derinden etkilemiş ve bu inanç eserlerine konu olmuştur.

Doğa ile bütünleşen Şamanizm inancına göre canlı cansız her şey bir ruha sahiptir. Dağ, ağaç, orman, su, gökyüzü, hayvan doğaya ait ne varsa her birinin bir ruhu vardır ve her biri birer Şamanist bir öğe olarak kabul edilir. Can Göknil’in araştırmaya dahil olan eserlerinde de ruhu olduğuna inanılan dağlar, ağaçlar ve hayvanlar görülür. Bunların yanı sıra sanatçının eserlerinde Tanrıça Umay, Ak Ana, Tanrı Ülgen’in dokuz kızı, Erlik Han’ın dokuz kızı gibi Şamanist öğeler bulunmaktadır. Ağaç, Şamanizm inancında “Hayat ağacı” olarak karşımıza çıkar ve oldukça önemli bir yere sahiptir. Hayat ağacının, şamanların yaptıkları yolculuklarda tanrılara ulaşmak için bir merdiven veya yeni doğacak olan ruhlara yuva olmak gibi birçok anlamı vardır. İnanca göre türemede büyük bir rol oynayan ağaç Can Göknil’in eserlerinde sıkça kullandığı bir Şamanist öğedir. Sanatçı, genellikle kompozisyonun merkezine yerleştirdiği ağacın etrafına sevimli görünen kadınlar, hayvanlar, küçük güleç suratlı çocuklar ve mavi bulutlar yerleştirmektedir. Sanatçının

eserlerinde sıkça rastlanan hayvan figürlerinin genellikle şamanı simgelediği söylenebilir. Şaman kozmik katlar arasında yapacağı yolculuklarda ağacı merdiven olarak kullanır ve başkalaşım geçirerek hayvana dönüşür. Böylelikle yeraltı, yeryüzü ve gökyüzündeki tanrılara, ruhlara ulaşarak iyilik ve kötülük arasındaki dengeyi sağlar. Sanatçının bir başka eserinin merkezinde yer alan Tanrıça Umay inanışa göre, hayvanları ve çocukları koruyan dişi tanrıçadır. Sanatçı Tanrıça Umay'ı ağaç formunda resmederek, ağacın kutsallığına dikkat çekmiştir. Erlik Han'ın yeraltında yaşayan kötü ruh Tanrı Ülgen'in ise Gökyüzünün en üstündeki Tanrı olduğuna inanılmıştır ve efsanelere göre her ikisinin de 9 kızı bulunmaktadır. Erlik Han'ın kızları şamanı alemler arası yolculuklarında baştan çıkarmaya çalışırken, Tanrı Ülgen'in kızları şamana güzel müzikleri ile ilham vermektedirler. Can Göknil eserlerinde bu anlatılara da yer vermiştir. Sanatçının kullandığı pastel tonlar ve sevimli figürler eserlerine masalsi bir görünüm kazandırmıştır. Ayrıca sanatçının çalışmada incelenen tüm eserlerinin kompozisyon yapısında, dikey hareket dikkati çekmektedir. Böylece vurgulamak istediği figürü ön plana çıkaran sanatçı aynı zamanda Şamanist inanca göre göktanrı ve ruhların kutsallığına vurgu yapmaktadır.

Göknil'in, yaptığı araştırmalar doğrultusunda ürettiği eserleri, günümüze geçmişin bir hikayesi niteliğinde yansımaktadır. Şamanist inancı, masalsi bir üslup kullanarak tuvaline yansıtan sanatçı aynı zamanda geçmiş inanç ve kültürümüzü yazıya dökerek birçok kitap yayınlamıştır.

Kaynakça

- Baldick, J. (2011). Hayvan ve Şaman Orta Asya'nın Antik Dinleri. İstanbul: Hil Yayın.
- Bayat, F. (2019). Türk Şaman Metinleri (Efsane ve Memoratlar). Ankara: Ötüken Yayınları.
- Bayat, P. D. (2006). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Biyografya. (2021, Ekim 5). Biyografya. Biyografya Beta: <https://www.biyografya.com/biyografi/753> adresinden alındı
- Candan, E. (2008). Türklerin Kültür Kökenleri. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2020 tarihinde alındı
- Dalkıran, A. (2010). Çağdaş Türk Resminde Şamanist Etkiler . Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Resim-İş Eğitimi bilim Dalı.
- Eliade, M. (1999). Şamanizm. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Göknil, C. (2007). Mitolojiden Sanata Notlar Gölge Renkli mi? İstanbul: Can Sanat Yayınları A.Ş.
- Göknil, C. (2021, Mart 23). Görüşme. (D. S. Hacısüleymanoğlu, Röportaj Yapan)
- Gömeç, S. (2011). Şamanizm ve Eski Türk Dini. Ankara: Berikan Yayınevi.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu BasımEvi.
- Ögel, B. (1993). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Görsel Kaynakça

Görsel 1: <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-arkeolojik-bulgulara-gore-anadoluda-samanlar-onbin-yildir-dans-ediyor-22279/>

Görsel 2: Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Görsel 3: Bayat, P. D. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Görsel 4: <https://cangoknil.com/tr/portfolio/1983-1986-kadinlar-ve-agaclar/>

Görsel 5: <https://cangoknil.com/tr/portfolio/1994-1997-yaratilis-efsaneleri/>

Görsel 6: <https://cangoknil.com/tr/portfolio/1994-1997-yaratilis-efsaneleri/>

Görsel 7: Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Görsel 8: <https://cangoknil.com/tr/portfolio/yaratilis-efsaneleri/>

Görsel 9: <https://uqsturk.wordpress.com/2011/06/28/akkizlar-karakizlar/>

Görsel 10: <https://cangoknil.com/tr/portfolio/2001-ak-kizlar-kara-kizlar/>

sanat
ve insan

